

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

PENÀGUILA

L'ALCOIÀ

**AJUNTAMENT
DE PENÀGUILA**

**INSTITUT
CARTOGRÀFIC
VALENCIÀ**

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Lingüísticotècnics

RECULL
Vicent Cabanes Fitor
Juan Picó Ortiz

TEXT
Marc Baldó Lacomba

GRAFISME
Esperança Martínez Molina

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Penàguila, 263

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 963 874 023
Adreça electrònica: avl@avl.gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Penàguila

ISBN: 978-84-482-6758-2
Depòsit legal: V-2952-2022
Impressió: gràfiques **vimar**

Alameda de Euzko, 11 • Tel. 91 191 43 30 • França • València

www.avl.gva.es

PENÀGUILA

Penàguila és un municipi de la comarca de l'Alcoià, situat al peu de la serra de Penàguila, contrafort de la serra d'Aitana. Amb una superfície de 49,92 km², limita al nord amb Cocentaina, Benilloba i Gorga; a l'est, amb Benasau, Alcoleja i Sella; al sud, amb Relleu i la Torre de les Maçanes, i a l'oest, amb Benifallim i Alcoi. El riu de Penàguila travessa el terme i desemboca en el riu d'Alcoi quan arriba a Cocentaina. La principal altura del terme és l'Ull del Moro (1.050 metres). Un poc més de la mitat de la superfície és terreny de conreu (2.580 ha), i la resta, forestal (2.176 ha). El conreu pràcticament és tot de secà, i predomina l'olivera (més de 1.400 ha); també hi ha ametlers (365 ha), i en menor quantia, superfícies d'arbres fruiters (bresquilleres, pruneres, pomers). El regadiu és mínim, i està dedicat a hortalissa i fruiters.

En el terme de Penàguila s'han trobat restes de poblament del Neolític (mas d'Is) i de l'Eneolític (mas de Don Simon, mas de Cantó i mas d'Is), així com art rupestre esquemàtic llevantí (barranquet del Castell) i art llevantí (al port de Penàguila). De l'Edat del Bronze s'han trobat restes d'un poblat al Moreral i a la zona del Castell. També s'han localitzat restes ibèriques a la zona del castell, un poblat ibèric a la Serreta, necròpolis ibèriques al mas Blanc i a la Torreta, i materials ceràmics romans al barranc dels Amagats i al mas Gran de Pellisser.

La primera referència documental de Penàguila correspon a textos d'història islàmics. Des del segle XII la població era una aljama, que va ser conquistada pels cristians l'any 1245. Des d'aleshores va estar en mans cristianes o musulmanes fins a l'any 1276, en què Al-Azraq fou vençut. Pere el Gran va atorgar carta pobla el 27 de setembre de 1278 per a cent colons, que tenien l'obligació de custodiar i mantindre en bon estat el castell i construir cases i muralles. Poc després es calcula que hi havia 160 habitants aproximadament, i en 1421 n'eren uns 375.

Des de la conquesta cristiana, la vila, dedicada essencialment a l'agricultura i la ramaderia, ha tingut una vida amb pocs sobresalts. Un d'estos es va produir en 1356, quan el castell fou assetjat per les tropes castellanen en la guerra entre Aragó i Castella. Els veïns van resistir i Pere el Cerimoniós, en reconeixement, va atorgar a la vila de Penàguila vot en les Corts valencianes. Durant les Germanies, la major part dels veïns juraren germania, mentre que el batle i l'alcaid del castell, amb els seus criats i els mudèjars, es mantingueren al costat de l'emperador Carles V. Després de la derrota dels agermanats a Oriola, la monarquia va imposar al poble una multa de 1.800 ducats.

La segona mitat del segle XVI es va caracteritzar per un lleuger augment de la població; a principis del XVII hi havia 200 cases (uns 800 habitants), però la tendència es va invertir després de l'expulsió dels moriscos (1609), ja que molts veïns se'n van anar a repoblar terres que havien abandonat els expulsats dels pobles del voltant, i també a causa de les epidèmies de pesta, les plagues de llagosta i les sequeres. Com a resultat de tot això, en el cens de 1646 hi havia 145 cases (uns 580 habitants).

En la Guerra de Successió, que va suposar la fi dels Furs valencians, la vila es va situar en el bàndol austriacista. Es van perdre collites i es van produir robatoris, confiscacions d'aliments i una gran mortaldat, provocada per l'ocupació de la zona per part dels exèrcits. Com a castic, la vila va haver de contribuir en 1708 a la reedificació de la Torre de les Maçanes, lloc cremat pels partidaris de l'arxiduc Carles durant la guerra. Acabat el combat, el segle XVIII es va caracteritzar per una recuperació demogràfica: en 1787 hi havia 1.325 habitants al poble. El fenomen s'explica pel creixement de la manufactura tèxtil d'Alcoi, que proporcionava treball a domicili, i per la introducció del cultiu de la vinya. Però a finals de segle van tornar les crisis de subsistència, els anys roïns, les sequeres, la fam i les conteses. Després de les guerres napoleòniques, la indústria d'Alcoi va començar a mecanitzar-se, de manera que molts veïns es van quedar sense faena i van esclatar les lluites luddites (que consistien a destruir màquines) com la del 1821. Començà, aleshores, una situació d'estancament econòmic que es va capgirar a mitjan segle XIX.

Les reformes liberals del segle XIX marcaren el període més dinàmic de la història de Penàguila, a causa dels canvis de propietat i formes d'exploració de la terra, que va suposar la implantació del règim liberal. En 1847 Madoz calcula 1.280 veïns, i registra una notable explotació agrària que va fer que el terme tinguera 120 masos treballats per mitgers i jornalers; a més, cal afegir tres fàbriques de mantes morellanes, un batà i sis molins fariners. Proves de l'espenta del poble són l'existència d'una escola municipal de xiquets i una de xiquetes, la realització d'obres públiques relacionades amb la canalització d'aigües potables, alcavons, séquies (en 1844 s'havia construït el pont de l'Arca i la font Vella amb abeurador per als animals, i en 1857 la font Major amb llavador), i el començament de les obres del nou traçat de la carretera a Alcoi. En 1877 Penàguila va arribar a la quota màxima d'habitants de la seua història: 1.603. Però des d'aleshores es va iniciar un lent declivi demogràfic i econòmic.

A principis del segle XX, la indústria es reduïa a molins fariners, cups de vi, almàsseres i una pedrera, i s'havien perdut les fàbriques de mantes. Els intents d'industrialització del segle XX (cartó, confecció i fusta) no tingueren

èxit, i per tant no van impedir la caiguda demogràfica. En 1900 hi havia 1.300 habitants; l'any 1960, 750; l'any 1991, 352, i l'any 2021, 280. Els recursos naturals, a hores d'ara, incentiven una certa activitat turística.

Els principals edificis de Penàguila són l'església de l'Assumpció de Nostra Senyora, de planta gòtica i refeta el 1790; el jardí de Sants, que data de mitjan segle XIX (l'any 1987 va passar a mans municipals), i les restes de muralles i la torre de Vernet. La festes majors estan dedicades a la patrona, la Mare de Déu del Patrocini, i se celebren al voltant del quart diumenge d'agost.

ELEMENTS FÍSICS

Orografia

Alt de Bisuela
Alt de Codina
Alt del Perdigó
Alt del Pla del Cirer
Alt dels Penjats
Collado del Tormo
Coves del Diable
Coves del Port de Penàguila
Covetes de Tosca
l'Arc de Santa Llúcia
l'Ull del Moro

la Moleta
la Penya
la Serreta
Morro Caboter
Pedregal de la Moleta
Pla Mitjà
Port de Penàguila
Serra d'Aitana
Tossal de Mahoma
Tossal del Moro

Hidrografia natural

Barranc de Bisuela
Barranc de Grau
Barranc de la Torre Sena
Barranc de les Solsides
Barranc de Montferri
Barranc de Seguró
Barranc del Benifet
Barranc del Culleret
Barranc del Pla Mitjà
Barranc del Pont
Barranc del Regadiu
Barranc del Regall
Barranc del Teularet
Barranc del Tormo
Barranc dels Amagats
(o de Cendra)
Barranc dels Clots
Barranc dels Dubots
Barranc dels Escuders
Barranc dels Horts
Barranc dels Penjats
Barranc Fort
Barranquet de la Font Major

Barranquet del Castell
Brollador de la Font
de la Bernarda
el Fondo dels Gats
el Trosset de Penàguila
Font d'Al-Azraq
Font d'Importa
Font de Coteto
Font de l'Ermita
Font de la Bernarda
Font de la Vila
Font de Marc
Font del Benifet
Font del Bítol
Font del Dogalet
Font del Pardalet
Font del Regadiu
Font del Tio Enric
de la Venta del Bítol
Font del Tormo
Font del Viver
Font Major
Fonteta de les Pereres

Fonteta del Mas del Vicari
Riu Amadòrio
Riu de la Plata

Riu de Penàguila
(o Riu Frainos)
Riu de Seta

Hidrografia artificial

Bassa de l'Espioca
Bassa de l'Espioqueta
Bassa de la Creu
Bassa del Moreral
Basseta de Sala

Depòsit d'Aigua dels Americans
Pantanet de la Casa Blanca
Pou de Bisuela
Pouet de Serra

PRESENCIA HUMANA

Poblament

Barretes
Bons Aires
Casa Blanca
Casa de Florià del Quinto
Casa dels Escuders
Casa Nova
Cases de Cabrera
Caseta de Joan Batiste
Caseta de Sari del Quinto
Caseta dels Forestals
Casetes de Sena
el Bítol de la Sardina
el Bítol del Ciprer
el Bítol del Rellotge
el Caragol
el Dogalet
el Moreral
el Poble Nou
el Pouet de Tenella
el Racó Ample
el Racó dels Gats
el Regall de Baix
el Regall de Dalt
el Surcatxo

el Viver de Baix
el Viver de Dalt
els Estudiants
l'Airet
l'Ermita
l'Ermiteta
l'Obra Nova
la Cabanya
la Font del Cirer
la Gitana
la Gracieta
la Malladeta
la Manca
les Alcoies de Dalt
Mas Blanc
Mas d'Alberola
Mas d'ls
Mas de Beniproia
Mas de Bisuela
Mas de Cantó
Mas de Casió
Mas de Corella
Mas de Diago
Mas de Don Simon

Mas de Favat
Mas de Ferro Vell
Mas de Fetgendur
Mas de Florida
Mas de Garrit
Mas de Grau
Mas de l'Andola
Mas de l'Espioqueta
Mas de l'Estudiant
Mas de l'Hedra
Mas de l'Horteta
Mas de la Carrasca
Mas de la Creu
Mas de la Foia Fonda
Mas de la Lloma
Mas de la Madriguera
Mas de la Maiora
Mas de la Moleta
Mas de la Roqueta de Baix
Mas de la Roqueta de Dalt
Mas de la Sàlvia
Mas de la Solana
Mas de la Solana dels Pins
Mas de la Torre Sena
Mas de les Alcoies
Mas de les Espioques
Mas de Matarredona
Mas de Paella
Mas de Pau
Mas de Petxo
Mas de Quintí
Mas de Sant Roc

Mas de Vacarisses
Mas de Vilanova
Mas del Benifet
Mas del Colladet
Mas del Gat
Mas del Maigmó
Mas del Meco
Mas del Mig
Mas del Pedregal
Mas del Pont
Mas del Ràfol
Mas del Regadiu
Mas del Regall
Mas del Riuet
Mas del Teularet
Mas del Tormo
Mas del Vicari
Mas del Vinclé
Mas del Xiquet
Mas dels Sants
Mas Gran de Pellisser
Mas Nou
Maset de Lino
Parada de Melendes
Parada del Tendre
Penàguila
Torreta Ortiga
Torretes d'Almúnia
Venta de Baix
Venta de Dalt
Xalets de Fetgendur

Altres llocs d'interés

Castell de Penàguila
Ermita de la Creu
Ermita del Calvari
Ermita del Maigmó
Fàbrica de la Llum

Mas de Porta
Molí de les Pereres
Molí de Pere Joan
Molí de Raimund
Safari Aitana

PARTIDES I VIES DE COMUNICACIÓ

Partides i paratges

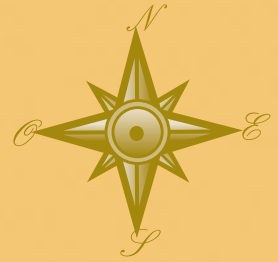
Alberola	els Dubots
Beniproia	els Escuders
Bisuela	els Sants
Codina	Fetgendur
el Benifet	l'Horteta
el Calvari	l'Ull del Moro
el Castell	la Casa Blanca
el Colladet	la Coma
el Colladet de Carles	la Costa Mitjana
el Corral del Sastre	la Creu
el Descansador dels Morts	la Foia
el Diago	la Foia Fonda
el Fondo de Bisuela	la Lloma
el Fondo de la Lletuga	la Lloma Plana
el Fondo de la Madriguera	la Madriguera
el Fondo de les Covetes	la Maiora
el Fondo del Barranc del Tronxo	la Redona
el Fondo del Perdigó	la Roqueta
el Maigmó	la Serreta
el Malladar	la Solana
el Mas Blanc	la Solana dels Pins
el Mas del Vicari	la Torre Sena
el Meco	les Albagues
el Pedregal	les Alcoies
el Pla de Petrosa	les Espioques
el Pla del Cirer	les Ferreries
el Ràfol	les Florides
el Regadiu	les Senes
el Regall	les Solanes
el Salt de la Coveta	Montferri
el Tormo	Pellisser
el Viver	Petxo
els Bítols	

Vies de comunicació

Assagador de l'Alt de la Lloma
i la Foia Fonda
Assagador de la Costera
del Batle
Assagador de les Alcoies
Assagador del Pont del Notari
Assagador Real de la Moleta
Assagador Real del Regall
Camí de Benilloba a Benasau
Camí de Gorga a Benasau
Camí de l'Oratori
Camí de la Torre
Camí de Montferri a Relleu
Camí del Fondo dels Gats
Camí del Maigmó

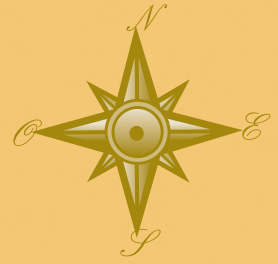
Camí del Pedregal
Camí del Port de Benifallim
Camí del Tossal del Moro
Camí dels Dubots
Camí Vell d'Alcoi
Carretera d'Alcoi a Benidorm
Carretera d'Alcoleja
Carretera d'Alcoleja a Sella
Carretera de Benifallim
Carretera de Benilloba
a Benifallim
Carretera de Gorga
l'Aqüeducte
Pont de l'Arcada

Elements físics

0 300 600 1.200 1.800 2.400 3.000 Metres

Presència humana

TERME DE GORGA

TERME DE BENILLOBA

TERME DE BENASAU

TERME DE COCENTAINA

TERME D'ALCOI

TERME D'ALCOLEJA

TERME DE BENIFALLIM

TERME DE SELLA

TERME DE RELLEU

TERME DE LA TORRE DE LES MAÇANES

